

- **שם המחקר:** אפיון הכוונות התקשורתיות אשר מופקות על ידי ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית התפתחותית בהשוואה לילדים שהתפתחותם טיפוסית אשר שווים להם בגיל התפתחותי או בגיל כרונולוגי
- **שנה:** 2024
- **סוג מחקר:** מחקר
- **מס' קטלוגי:** 890-126-2019
- **שמות החוקרים:** ד"ר רונית סבן
- **רשות המחקר:** המחלקה להפרעות בתקשורת, אוניברסיטת אריאל

תקציר מנהלים

מחקר זה נערך בסיוע מענק מקרן שלם.

תמצית

היכולת להביע כוונה תקשורתית או פעולת דיבור הינה יכולת פרגמטית אשר מאפשרת לפרט לממש את צרכיו האישיים והחברתיים. מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון את הכוונות התקשורתיות אשר מופקות על ידי ילדים צעירים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית בהשוואה לילדים שהתפתחותם טיפוסית ששוים להם בגיל התפתחותי או בגיל כרונולוגי. הכוונות התקשורתיות של הילדים נבדקו בהקשר מובנה ותצפית חופשית. פרופיל הכוונות התקשורתיות שהפיקו ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית היה ברובו שונה בהשוואה לפרופיל שהפיקו בני גילם שהתפתחותם טיפוסית. בהשוואה בין פרופיל הכוונות התקשורתיות שהפיקו ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית לילדים שהתפתחותם טיפוסית ששוים להם ביכולת ההתפתחותית נמצא דמיון ושוני.

רקע

המרכיב הפרגמטי של השפה משרת את מטרותיו החברתיות של האדם (ASHA 2014 אצל Simmons et al. 2014) ונמצא משפיע על איכות חייו (Nota et al., 2007). יכולת פרגמטית בסיסית אשר מתפתחת בגילים צעירים היא היכולת להביע כוונות תקשורתיות. כוונה תקשורתית מתייחסת לפעולה שיש לה מטרה והיא מכוונת להשפיע על השותף התקשורתי, לדוגמה- היכולת לבקש פעולה, לענות לשאלה, לשאול שאלה, לבחור או להביע מחאה. כאשר הכוונה התקשורתית מועברת באמצעות דיבור היא נקראת פעולת הדיבור (Adams, 2002; Ninio et al 1994). היכולת להביע כוונות תקשורתיות מאפשרת לפרט לממש את צרכיו האישיים והחברתיים (Abbeduto et al., 1988). קשיים בפרגמטיקה של השפה או קשיים תקשורתיים משפיעים על ההתנהגות המסתגלת של אדם עם מוגבלות שכלית (Abbeduto & Hesketh, 1997; ASHA 2005) שכן היכולת הפרגמטית באה לידי ביטוי במגוון המיומנויות הנכללות בשלושת האשכולות של התנהגות מסתגלת. מאידך, נמצא שיכולת זו מושפעת מהיכולת הקוגניטיבית והשפתית של הפרט (Abbeduto & Hesketh, 1997; Abbeduto et al., 1988). מחקרים מתארים קשיים במרכיב הפרגמטי של השפה בקרב ילדים עם איחור התפתחותי כללי (Veness et al., 2014 Ventola et al., 2007) או יחידים עם מוגבלות שכלית התפתחותית (Abbeduto & Hesketh, 1997; Shilc et al., 2017). על אף מרכזיותו של תחום תקשורתי זה, מעט מחקרים בדקו את יכולתם של ילדים עם מוגבלות שכלית

התפתחותית או ילדים עם איחור התפתחותי להביע כוונות תקשורתיות. קיים צורך להרחיב את תחום המחקר בנושא זה במטרה לשלב את ממצאיו בתוכניות התערבות ייעודיות לילדים אלה.

מטרות המחקר

1. להשוות בין האמצעים התקשורתיים ומגוון הכוונות התקשורתיות המופקות במהלך תצפית מובנית על ידי ילדים עם איחור התפתחותי כללי או ילדים עם מוגבלות שכלית לילדים שהתפתחותם טיפוסית אשר שווים להם בגילם ההתפתחותי או בגילם הכרונולוגי, 2. לבחון את הקשר שבין מגוון הכוונות התקשורתיות אשר מופקות במהלך התצפית המובנית למשתנים אישיים (גיל, יכולות שפתית, תפקוד קוגניטיבי, התנהגות מסתגלת, תפקודים ניהוליים ויכולת ToM) בכל אחת מקבוצות המחקר, 3. להשוות בין מגוון הכוונות התקשורתיות אשר מופקות בהקשר מובנה למגוון הכוונות התקשורתיות אשר מופקות בתצפית חופשית בקרב ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית.

שיטת המחקר

מחקר זה השתמש במתודולוגיה מחקרית כמותית כדי לחקור את הפקת הכוונות התקשורתיות של ילדים עם איחור התפתחותי כללי או מוגבלות שכלית התפתחותית (n=24) ממוצע גיל 59.67 (8.94) חודשים, בהשוואה לילדים שהתפתחותם טיפוסית אשר שווים להם בגילם ההתפתחותי (n=26) ממוצע גיל 31.32 (4.95) חודשים, או בגילם הכרונולוגי (n=23) ממוצע גיל 55.39 (6.83) חודשים. קבוצות הילדים עם האיחור ההתפתחותי או מוגבלות שכלית השווה לילדים הצעירים שהתפתחותם טיפוסית לפי ציוני הגלם של ארבעת תתי התחומים באבחון Mullen Scales of Early Learning (Mullen, 1995). המתודולוגיה כללה מגוון מבדקים לאפיון המאפיינים האישיים של הילדים אשר השתתפו במחקר: הערכת רמת התפקוד הקוגניטיבי Mullen Scales of Early Learning (Mullen, 1995); ההתנהגות המסתגלת (Sparrow et al., 1984) Vineland Adaptive Behavior Scales; התפקודים הניהוליים שאלון ה-BRIEF-P (Sherman & Brooks 2010) אשר מולא על ידי הגנת של הילד; יכולות מנטליזציה- באמצעות סולם המטלות לבדיקת ToM בקרב ילדי גן (Liu, 2004; Wellman 2012); בשל הקושי של קבוצת הילדים עם האיחור ההתפתחותי או המוגבלות השכלית לבצע את המטלה, היא הועברה רק לילדים שהתפתחותם טיפוסית. להערכת היכולת הפרגמטית, הועברה מטלה מובנית שמטרתה לעורר את הילדים להפיק כוונות תקשורתיות. המטלה מבוססת על הפרוטוקול "The Peanut Butter Protocol" (Creaghead, N.1984). זהו פרוטוקול "לא סטנדרטי" אשר מטרים הפקה של התנהגויות פרגמטיות. מטלה זו הוסרה וביצועי הנבדקים נותחו כמותית ואיכותית. בנוסף נערכה תצפית בזמן פעילות חופשית מוכרת (ארוחת בוקר או משחק) במשך 20 דקות, תצפית זו הועברה רק לילדים עם איחור התפתחותי או ילדים עם מוגבלות שכלית. המחקר קיבל אישור מוועדות האתיקה של האוניברסיטה ומהמדען של משרד החינוך. הסכמה מדעת התקבלה מהורי המשתתפים במחקר. המבחנים אשר הועברו לילדים התבצעו בסדר אקראי.

ממצאים עיקריים

פרופיל הכוונות התקשורתיות שהפיקו ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית נמצא דומה ברובו לפרופיל הכוונות התקשורתיות שהפיקו ילדים שהתפתחותם טיפוסית וששוים להם בגילם ההתפתחותי. לא נמצאו הבדלים משמעותיים במספר הכוונות שהופקו במהלך המטלה המובנית, במספר הכוונות התקשורתיות אשר הופקו בכל קבוצה (מגוון הכוונות) ובאמצעים התקשורתיים בהם הם השתמשו. ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית

הפיקו "ברכה חברתית" בשכיחות גבוהה יותר בהשוואה לילדים שהתפתחותם טיפוסית אשר שווים להם ביכולת ההתפתחותית. כמו כן, הם השתמשו יותר בתנועות גוף ובמחוות מסוג showing כדי להביע כוונה תקשורתית. בהשוואה בין ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית לילדים שהתפתחותם טיפוסית אשר שווים להם בגיל כרונולוגי נמצאו הבדלים משמעותיים במספר הכוונות התקשורתיות שהופקו, במגוון הכוונות שהופקו ובאמצעים התקשורתיים שבהם השתמשו. ילדים בוגרים שהתפתחותם טיפוסית הפיקו באופן משמעותי יותר כוונות תקשורתיות. מגוון הכוונות התקשורתיות שלהם היה רחב יותר וכלל בשכיחות גדולה יותר כוונות תקשורתיות מסוג בקשת הבהרה, בקשת מידע, שיחה וניחוש. בהתייחס לאמצעים התקשורתיים, ילדים שהתפתחותם טיפוסית השתמשו בשכיחות גבוהה יותר במבטים תלת מיילים ויותר ואילו ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית השתמשו יותר בתנועות גוף, במחוות הצבעה ובמחוות מוסכמות. לבחינת הקשר בין מגוון הכוונות התקשורתיות שהופקו למשתנים האישיים, בוצעו מתאמי פירסון לכל קבוצה בנפרד. מן הממצאים עולה כי קיים קשר בין מגוון הכוונות התקשורתיות אשר הופקו לגיל וליכולת שפה בקרב שתי קבוצות המחקר ששוות מבחינה התפתחותית. אולם, בקרב הילדים הצעירים שהתפתחותם טיפוסית נמצא גם קשר שלילי בין מגוון הכוונות התקשורתיות שהילד הפיק לתפקודים ניהוליים וקשר חיובי עם יכולת מנטליזציה. בהתייחס להקשר, נמצאו הבדלים בממוצעי מספר הפעמים שהופקה כל כוונה תקשורתית בין ההקשרים (הקשר המובנה לתצפית החופשית) בקרב ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית.

דיון

ממצאי המחקר אודות הדמיון והשוני בין הפרופיל התקשורתי של ילדים עם איחור התפתחות או מוגבלות שכלית בהשוואה לילדים שהתפתחותם טיפוסית הוא בהלימה למחקרים קודמים אשר מצאו קשר בין היכולת הפרגמטית ליכולות קוגניטיבית ושפתיות שונות (Lee et al., 2017; Gooch et al., 2016), ומשקף את הגישה הקוגניטיבית אשר סוברת שהבסיס ליכולת הפרגמטית הוא אינטראקציה בין המערכת הקוגניטיבית, הלשונית והתחושתית מוטורית (Perkins, 2000). ככל שילדים שהתפתחותם טיפוסית גדלים ומתפתחים ואיתם היכולות האיטיות שלהם, הם מפתחים גם כוונות תקשורתיות שהן מורכבות יותר ואשר נשענות על היכולות הקוגניטיביות והשפתיות שהתפתחו עם הגיל. לכן, כאשר נערכה השוואה בין מספר הכוונות התקשורתיות, מגוון הכוונות התקשורתיות והאמצעים התקשורתיים בין שתי הקבוצות ששוות ביכולת ההתפתחותית נמצא דמיון בפרופיל הכוונות התקשורתיות. בהשוואה לכך, נמצא הבדל משמעותי בין הפרופיל התקשורתי של ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית לילדים שהתפתחותם טיפוסית ששוים להם בגילם הכרונולוגי. בהתייחס למשתנים אישיים אשר נמצאו קשורים למגוון הכוונות התקשורתיות שהופקו נמצא דמיון ושוני בין שתי הקבוצות ששוות מבחינה ההתפתחותית. בעוד שיכולות השפה והגיל נמצאו במתאם למגוון הכוונות שהופקו בשתי הקבוצות, בקרב הילדים הצעירים שהתפתחותם טיפוסית משתנים נוספים נמצאו קשורים (תפקודים ניהוליים ויכולת מנטליזציה). ממצא זה מחזק ממצאים קודמים בספרות בהם נמצא קשר בין גיל (Snow et al., 1996), יכולות שפה (Matthews et al., 2018), תפקודים ניהוליים (Blain-Brière et al., 2014) ויכולות מנטליזציה (Matthews et al., 2018) ליכולות פרגמטיות.

ממצאי המחקר יחד מצביעים על דמיון ושוני בהשוואה בין שתי הקבוצות שהתפתחותם שווה ויכולים אולי להסביר את היווצרות הפער בפרופיל הכוונות התקשורתיות של ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית בהשוואה לילדים שהתפתחותם טיפוסית ששוים להם בגילם הכרונולוגי. יתכן והממצא שהיכולת הפרגמטית של הילדים

הצעירים שהתפתחותם טיפוסית קשורה מעבר לגיל וליכולות השפה ליכולות נוספות כמו תפקודים ניהוליים ומנטליזציה היא אשר מאפשרת להם את הרכישה המהירה של יכולת זו לאורך שנות הילדות. מאידך, ילדים עם איחור התפתחותי ומוגבלות שכלית שמגלים קושי בתפקודים הניהוליים ומנטליזציה (Lee et al., 2017) עלולים לאחר ברכישה של מיומנויות פרגמטיות ומכאן ההבדלים המשמעותיים בינם ובין קבוצת הילדים שהתפתחותם טיפוסית אשר שווים להם בגיל כרונולוגי.

לבסוף נבדקו הבדלים במספר הפעמים שהופקה כל כוונה תקשורתית בהתייחס להקשר, תצפית מובנית או תצפית חופשית. נמצאו הבדלים בין ההקשרים השונים. ילדים עם מוגבלות שכלית או איחור התפתחותי הפיקו את הכוונות התקשורתיות הבאות: מחאה, בקשה וברכה חברתית, מספר רב יותר של פעמים בהקשר מובנה. בהשוואה לכך, הכוונה התקשורתית הסבת תשומת לב הופקה מספר רב יותר של פעמים בהקשר החופשי. מחקרים על התפתחות שפה של ילדים מצביעים על כך ששיטות דגימה שונות יכולות להוביל לממצאים שונים (Tamis-LeMonda et al., 2017) ממצאים דומים נמצאו גם בקרב אוכלוסייה עם תסמונת דאון (Iacono et al., 1996) שהראו שהקשרים השונים משלימים את פרופיל היכולות של הילד. ניתן להניח שההקשר המובנה שבו נעשה שימוש בפיתויים תקשורתיים עזר לילדים להפיק מספר רב יותר של פעמים כוונות תקשורתיות מסוימות. בהשוואה לכך, דווקא ההקשר החופשי הביא לידי ביטוי הפקה של כוונה תקשורתית שכמעט ולא נצפתה בהקשר המובנה. ממצא זה מחזק את הצורך להיעזר בהקשרים שונים כדי לבנות את פרופיל היכולות של אוכלוסייה זו.

מסקנות והמלצות למחקרי המשך

מטרת המחקר הייתה לבחון את פרופיל הכוונות התקשורתיות שמפיקים ילדים עם איחור התפתחותי בהשוואה לילדים שהתפתחותם טיפוסית אשר שווים להם בגילם הכרונולוגי או בגילם ההתפתחותי. נמצאה שונות בפרופיל הכוונות התקשורתיות של ילדים עם איחור התפתחותי או מוגבלות שכלית בהשוואה לילדים שהתפתחותם טיפוסית ששווים להם בגילם הכרונולוגי. בהשוואה לילדים שהתפתחותם טיפוסית ששווים להם בגילם ההתפתחותי נמצא דמיון ושוני.

לאור חשיבות הנושא יש להמשיך ולחקור תחום זה, להלן המלצות למחקר המשך:

- א. לאור הקשר שנמצא בין תפקודים ניהוליים למגוון הכוונות התקשורתיות אשר מופקות ע"י ילדים שהתפתחותם טיפוסית יש לבחון האם עבודה על תפקודים ניהוליים תשפר את הפרופיל התקשורתי של ילדים עם איחור התפתחותי וילדים עם מוגבלות שכלית.
- ב. יש להמשיך ולבחון את התפתחות היכולת התקשורתית של ילדים עם איחור התפתחותי בכלל והיכולת להפיק כוונות תקשורתיות בפרט. לאור ממצאי המחקר וההבדלים שנמצאו בין הקבוצות יש לחקור ולראות האם חלים שינויים כמותיים ואיכותיים בכוונות התקשורתיות אשר מופקות בקרב ילדים עם מוגבלות שכלית בגיל בוגר יותר.
- ג. במחקר הנוכחי היכולת התקשורתית נבדקה בנקודת זמן אחת, מומלץ במחקר המשך לבחון את היכולת התקשורתית של אותם ילדים לאורך זמן ולבחון אלו משתנים אישיים נמצאו קשורים לשינויים שחלו ביכולת התקשורתית של הילד.

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)